

правовий акт індивідуальної дії є підставою, з якої виникає речове право власності чи користування землею у суб'єктів приватного права.

Оспорювання рішення органу місцевого самоврядування поглинається спором про речове, приватне право, яке як могло належати особі до звернення до органу місцевого самоврядування, так і виникнути в результаті реалізації рішення органу державної влади чи місцевого самоврядування, але захист якого відбувається у порядку цивільного судочинства у спосіб, характерний для приватноправових відносин.

Тобто можна зробити висновок, що земельні спори за участю фізичної особи можуть розглядатись як у порядку адміністративного, так і цивільного судочинства.

Підстав для визначення цього спору як адміністративного не вбачається, оскільки ч. 1 ст. 188 ЗК України від 2001 р. передбачає особливості набуття земельної ділянки у власність (її приватизацію) громадянами у разі, якщо вказана земельна ділянка перебуває у їх правомірному користуванні. Тобто у позивачки виникли відповідні цивільні права, які підлягають судовому захисту у порядку цивільного судочинства.

Оспорювання рішення органу місцевого самоврядування у цьому разі поглинається спором про речове, приватне право, яке належить особі до звернення до органу місцевого самоврядування. Таке право виникає і в результаті реалізації рішення органу державної влади чи місцевого самоврядування, але його захист відбувається у порядку цивільного судочинства (ст. 15 Цивільного процесуального кодексу України) у спосіб, характерний для приватноправових відносин.

З огляду на вказані норми Велика Палата Верховного Суду скасувала ухвалу суду апеляційної інстанції, а справу направила до цього суду для продовження розгляду.

Господарська юрисдикція

ПРО ОСКАРЖЕННЯ НАКАЗІВ УПОВНОВАЖЕНОЇ ОСОБИ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ЧАСТИНІ ВИЗНАННЯ НІКЧЕМНИМИ ДОГОВОРІВ*

У липні 2016 р. ТОВ “ФК “Централ Капітал”” звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до ПАТ “Банк Петрокоммерц-Україна” (далі – Банк) про визнання недійсним одностороннього

* Правову позицію сформовано Л. Сидоровою за: Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 квітня 2018 р. у господарській справі № 910/12294/16, провадження № 12-9зг18.

правочину Банку, оформленого наказом Уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонд), на здійснення тимчасової адміністрації Банку від 15 квітня 2016 р. про визнання нікчемними договорів; визнання недійсним цього ж наказу в частині визнання нікчемними договорів; визнання відсутнім права Банку вчиняти дії щодо застосування наслідків недійсності договорів, які визнані нікчемними.

Господарський суд міста Києва рішенням від 17 серпня 2016 р., залишеним без змін постановами Київського апеляційного господарського суду від 14 листопада 2016 р. та Вищого господарського суду України від 20 лютого 2017 р., позов задовольнив повністю.

10 травня 2017 р. Банк звернувся із заявою про перегляд Верховним Судом України і скасування вказаних судових рішень із підстав неоднакового застосування судами касаційних інстанцій норм матеріального та процесуального права, а також з підстав необхідності відступу судом касаційної інстанції від правових позицій Верховного Суду України при визначенні юрисдикції спору.

Велика Палата Верховного Суду, переглянувши судові рішення, дійшла таких висновків.

Згідно з правилами визначення юрисдикції адміністративних судів, визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції є характер спору. Публічно-правовим спором, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів, є спір між учасниками публічно-правових відносин, що стосується саме цих відносин. Спір є приватноправовим, якщо до порушення приватного права чи інтересу призвели управлінські дії суб'єктів владних повноважень.

Так, Фонд відповідно до ст. 3 Закону України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” (далі – Закон) не є органом державної влади, а є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб і виведення неплатоспроможних банків з ринку. Аналіз функцій Фонду, викладених у статтях 4, 37 Закону, свідчить, що він бере участь у правовідносинах у різних статусах: з одного боку, ухвалює обов'язкові для банків рішення, а з другого – здійснює повноваження органів управління банку, який виводиться з ринку.

У межах повноважень Фонду діє Уповноважена особа Фонду (ч. 4 ст. 37 Закону).

Зокрема, за положеннями частин 1 та 2 ст. 38 Закону Фонд зобов'язаний забезпечити збереження активів банку, забезпечивши перевірку правочинів (зокрема й договорів), вчинених (укладених) банком протягом одного року до дня запровадження тимчасової адміністрації банку, на предмет виявлення правочинів (зокрема й договорів), що є нікчемними з підстав, визначених у ч. 3 цієї статті.

У цій справі встановлено, що за результатом внутрішньої перевірки правочинів Банку оспорюваним наказом уповноваженої особи Фонду деякі правочини Банку віднесено до нікчемних.

Проте цей наказ є внутрішнім документом Банку, обов'язковим для виконання працівниками, і не породжує обов'язків у контрагентів Банку, оскільки обов'язок повернути майно (кошти) виникає у контрагентів не на підставі наказу про виявлення нікчемних правочинів, а на підставі закону (ч. 2 ст. 215 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)). Таке майно (кошти) може бути повернуто або добровільно, або у примусовому порядку на підставі судового рішення.

Щоб застосувати наслідки нікчемного правочину, Банк як сторона такого правочину повинен звернутися з відповідним позовом до суду. Вказане свідчить про відсутність у Фонду та його уповноваженої особи повноважень відносно контрагентів Банку у правочинах, віднесених у наказі до нікчемних.

Оскільки позивач оскаржує наказ про віднесення правочинів до нікчемних, виданий уповноваженою особою Фонду не як суб'єктом владних повноважень, а як органом управління Банком, що здійснює заходи із забезпечення збереження його активів і запобігання втрати майна та грошових коштів, такий спір не є публічно-правовим.

Водночас Велика Палата Верховного Суду вказала, що спір, який розглядається, не підвідомчий господарським судам відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) як справа про банкрутство.

Цей спір пов'язаний із процедурою визнання банку неплатоспроможним і його ліквідацією в порядку Закону, а не Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, і не є спором про банкрутство, а отже, має вирішуватися за правилами господарського судочинства з інших підстав, ніж передбачено наведеною нормою ГПК України, адже спори, які пов'язані з процедурою виведення неплатоспроможного банку з ринку, зокрема шляхом ліквідації, а також оскарження наказів Фонду щодо виявлених нікчемних правочинів, нетотожні спорам у справах про банкрутство.

Також Велика Палата Верховного Суду дійшла таких висновків.

Банк, який виводиться з ринку, до моменту припинення його державної реєстрації не позбавлений правосуб'єктності і може бути учасником різних правовідносин. Виконуючи функції виконавчого органу Банку (керівника Банку), від його імені у цих правовідносинах діє уповноважена особа Фонду.

Отже, відносини між сторонами господарських договорів, у яких бере участь Банк, якого як керівник представляє Уповноважена особа Фонду,

є приватноправовими. У цих правовідносинах Фонд та його Уповноважена особа, діючи від імені Банку, не має жодних владних повноважень щодо іншої сторони цих правочинів, не виступає у цих правовідносинах як самостійний суб'єкт, а Фонд не набуває самостійних прав та обов'язків, оскільки діє на підставі Закону від імені Банку.

Оспорюваний у цій справі наказ видано на підставі даних внутрішньої перевірки, проведеної працівниками Банку. Накази уповноваженої особи Фонду є обов'язковими для виконання виключно працівниками Банку (п. 2 ч. 4 ст. 37 Закону України "Про гарантування вкладів фізичних осіб"), такі накази не можуть містити жодних приписів, адресованих третім особам, зокрема контрагентам Банку.

З огляду на наведені вище положення законодавства та враховуючи те, що оспорюваним наказом визнані нікчемними договори, стороною яких є Банк, і Уповноважена особа Фонду не виступає у цих правовідносинах як суб'єкт владних повноважень, а діє від імені Банку, суди правильно визначили, що саме Банк є належним відповідачем у справі.

Щодо визнання наказу про нікчемність правочинів недійсним як одностороннього правочину, то Велика Палата Верховного Суду зазначила, що, дійсно, згідно з частинами 1 та 2 ст. 38 Закону Фонд зобов'язаний забезпечити збереження активів Банку, а саме забезпечити перевірку правочинів (зокрема договорів), вчинених (укладених) Банком протягом одного року до дня запровадження тимчасової адміністрації, на предмет виявлення правочинів (зокрема договорів), що є нікчемними з підстав, визначених у ч. 3 цієї статті.

Виявлені такі правочини є нікчемними з моменту укладення з огляду на закон (ч. 2 ст. 215 ЦК України та ч. 3 ст. 38 Закону) незалежно від того, чи була проведена передбачена у ч. 2 ст. 38 Закону перевірка правочинів Банку і виданий відповідний наказ. Такий наказ не може бути одностороннім правочином.

Проте при виявленні таких правочинів Фонд, його Уповноважена особа чи Банк не наділені повноваженнями визнавати або встановлювати правочини нікчемними.

Правочин є нікчемним відповідно до закону, а не наказу Банку, підписаного Уповноваженою особою Фонду. Тому сам факт видання наказу про нікчемність правочину не може вважатися порушенням прав іншої сторони правочину.

Наслідки нікчемності правочину також настають для сторін відповідно до вимог закону. Обов'язок повернути все одержане за нікчемним договором (правочином) виникає з огляду на вимоги закону, а не наказу чи повідомлення банку.

Відтак підстав для задоволення позову в частині визнання недійсним наказу як одностороннього правочину немає.

Крім того, у ч. 2 ст. 20 Господарського кодексу України до способів захисту прав і законних інтересів віднесено також визнання відсутності прав. Водночас, як зазначено вище, якщо сторона договору, укладеного з банком, не погоджується з правовою оцінкою банку такого правочину як нікчемного, банк вправі звернутися до суду про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину. Процесуальне право кожної особи на звернення до суду гарантоване законом, а його реалізація не може порушити прав позивача. Отже, позовна вимога про визнання відсутнім права Банку вчиняти дії щодо застосування наслідків недійсності договорів, які віднесено до категорії нікчемних, також не підлягає задоволенню.

За результатами розгляду заяви Велика Палата Верховного Суду з підстав неправильного застосування судом (судами) норм матеріального права, що призвело до неправильного вирішення спору, задовольнила заяву про перегляд, а судові рішення, що оскаржуються, – скасувала з прийняттям нового рішення про відмову в задоволенні позову.

Адміністративна юрисдикція

ПРО ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ, СЕРЕД ЯКИХ – РІВНІСТЬ УСІХ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ*

Порушення гарантій справедливого судового розгляду, а саме принципу рівності сторін, згідно з яким кожній стороні має бути надана можливість представити справу, включаючи докази у справі, за таких умов, щоб сторона не перебувала у гіршому становищі, ніж інша, є прямим порушенням ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Так, адміністративна справа заявниці С. про визнання протиправними дій управління Пенсійного фонду України (далі – ПФ України) та зобов'язання перерахувати пенсію згідно зі статтями 40 та 42 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” із застосуванням показника середньої заробітної плати за 2010 р., розглядалася у суді з травня 2011 р.

* Правову позицію сформовано Л. Сидоровою за: Постанова Великої Палати Верховного Суду від 7 лютого 2018 р. у справі № 2а-3683/11.